

עיוני תפילה : מנהגים ותולדות

הפתיחה לכל הקדושות, ולא רק לקדושה של מוסף כמנהג הספרדים.¹⁰⁰ נחזור לעניין אמירת "כתר" בתפילת מוסף של ראש חודש. מנהג ספרד לומר "כתר" בראש חודש קיבל חיזוק מצד מקובלי צפת. בשער הכונות כותב ר' חיים ויטל: "אומרים 'כתר יתנו לך' כו' במוסף ר"ח כמו בשבת אבל יש שינוי בו כי אין אומרים בר"ח 'ממקומו הוא יפן ברחמיו לעמו' כו' וכבודו מלא עולם' כו' כמו בשבת ויו"ט",¹⁰¹ ושם מובא הטעם להוראה זו על פי מושגים קבליים. ואמנם זהו הנוסח של קדושת מוסף ראש חודש במנהג ספרד היום.

למנהג הספרדים הייתה השלכה גם על האשכנזים וזאת בעקבות ההשפעה של נוסח האר"י על נוסח התפילה של החסידים. הסידורים שנדפסו על פי נוסח ספרד המבוסס על נוסח האר"י שינו את הפתיחה של קדושת ראש חודש מ"נקדש את שמך", הנוסח האשכנזי הקדום, ל"כתר יתנו לך", המנהג שהיה מקובל אצל הספרדים. כך הפכה הפתיחה לקדושה של הספרדים להיות נפוצה אצל רוב הציבור של האשכנזים. אבל יותר מזה, הודות לשינוי זה קיבלו דברי הרמ"א "ודוקא במקום שאומרים במוסף קדושת כתר מיהו נוהגים לסלקם קודם מוסף בכל מקום"¹⁰² משמעות חדשה. כשהרמ"א אמר "מקום שאומרים במוסף קדושת כתר" הוא התכוון למנהג הספרדים, ואילו מאז שהחסידות אימצה את נוסח האר"י אפשר לייחס את דברי הרמ"א גם לאלו שנהגו להתפלל לא רק על פי מנהג ספרד, אלא גם על פי נוסח ספרד.

100. מן הדין לציין נקודה נוספת. בספרד שנהגו לייחד "כתר" למוסף ושבה נהגו להוסיף "שמע" ו"להיות לכם לאלקים", קשרו בין שני הדברים, כאילו קדושת "כתר" היא הקדושה שיש להוסיף בה "שמע" ו"להיות לכם לאלקים". לכן כשר' מנחם הזרחי מפרט דיני תפילת מוסף של שבת הוא כותב: "שליח צבור מסדר תפלתו ואומר קדושה רבה והוא כתר יתנו לך ה' אלקינו" (צדה לדרך, עמ' 174). יש להוסיף שהזוהר קורא לקדושת מוסף של שבת "קדושה עלאה [= קדושה עליונה]", שבה מגיעים דברי השבח שנאמרו בתפילת שבת עד המעלה העליונה; וזאת, ככל הנראה, בהתאם לפתיחה "כתר יתנו לך", וכך פירש בעל הסולם בפירושו לזוהר. ראו: זוהר, ח"ב, ויקהל, רה ע"ב.

101. שער הכונות, ענין ראש חודש, עמ' קטז.

102. ראו לעיל, לפני הערה 25.

פרק אחד עשר: חליצת התפילין לפני תפילת מוסף של ראש חודש

נספח: נוסחי קדושה שונים

כנספח לדיוננו על חליצת תפילין בראש חודש ועל נוסח הפתיחה לקדושת מוסף ראש חודש ראינו כבר מועיל להביא את עיקרי השינויים בקדושה לפי המנהגים השונים בצורת טבלה. אין לראות בנתונים הבאים סיכום ממצה, אלא אמצעי להתרשם מהגיוון שפעם היה קיים בנוסח הקדושה:

ר' שלמה ב"ר נתן ¹⁰³	הרמב"ם ¹⁰⁴	תימן ¹⁰⁵
לכל התפילות	לכל התפילות	לכל התפילות
נקדישך ונעריצך	נקדישך ונמליכך	נקדישך נמליכך
אז בקול רעש גדול	כבודו וגדלו מלא עולם	כבודו והודו מלא עולם
ממקומך מלכנו תופיע	תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים	ממקומך מלכנו תופיע
		תשכון תתגדל ותתקדש בתוך
לדור ודור נגיד גדלך	לדור ודור נגיד גדלך	לדור ודור נגיד גדלך

ספרד ¹⁰⁶	מרשליאה ¹⁰⁷
שחרית יום חול	שחרית יום חול
נקדישך ונעריצך	נקדש את שמך
לעומתם משבחים ואומרים	
ובדברי קדשך כתוב לאמור	
שחרית שבת	שחרית שבת
נקדישך ונעריצך	נקדש את שמך
לעומתם משבחים ואומרים	
ובדברי קדשך כתוב לאמור	ממקומך מלכנו תופיע
מוסף שבת	מוסף שבת
כתר יתנו לך	כתר יתנו לך
כבודו מלא עולם	כבודו מלא עולם
ממקומו יפן ברחמיו לעמו	ממקומו הוא יפן ברחמים
שמע ישראל	שמע ישראל
	לדור ודור נגיד גדלך

103. סידור רבנו שלמה ברבי נתן, עמ' יח.

104. סדר תפילות של הרמב"ם, עמ' 202.

105. תכלאל עין חיים, א, עמ' מג ע"ב.

106. אבודרהם, עמ' קיד, קעא, קעד.

107. להלן, עמ' 361, 353, 363.

עיוני תפילה : מנהגים ותולדות

רומניא ¹⁰⁸	ויטרי (צרפת) ¹⁰⁹	אשכנז ¹¹⁰
שחרית יום חול	שחרית יום חול	שחרית יום חול
נקדישך ונעריצך	נקדש את שמך	נקדש את שמך
לעומתם משבחים ואומרים	לעומתם ברוך יאמרו	לעומתם ברוך יאמרו
	ובדברי קדשך כתוב לאמר	ובדברי קדשך
לדור ודור נגיד גדלך	לדור ודור נגיד גדלך	לדור ודור נגיד גדלך
שחרית שבת	שחרית שבת	שחרית שבת
נקדישך ונעריצך	נקדישך ונעריצך	נקדש את שמך
לעומתם משבחים ואומרים	אז בקול רעש גדול	אז בקול רעש גדול
	ממקומך מלכנו תופיע	ממקומך מלכנו תופיע
לדור ודור נגיד גדלך	לדור ודור נגיד גדלך	
מוסף שבת	מוסף שבת	מוסף שבת
כתר יתנו לך	כתר לאדון נכתיר	נעריצך ונקדישך
כבודו וגדלו מלא עולם	כבודו מלא עולם	כבודו מלא עולם
	ממקומו הוא יפן ברחמים	ממקומו הוא יפן ברחמים
שמע ישראל	שמע ישראל	שמע ישראל
לדור ודור נגיד גדלך	לדור ודור נגיד גדלך	אדיר אדירנו (הרשלה)

איטליה ¹¹¹	סיציליה ¹¹²	אפ"ם ¹¹³
שחרית יום חול	שחרית יום חול	שחרית יום חול
כתר יתנו לך	נקדישך ונעריצך	
לעומתם ברוך יאמרו		
ובדברי קדשך		
לדור ודור נמליך לאל		
שחרית שבת	שחרית שבת	שחרית שבת
כתר יתנו לך	נקדישך ונעריצך	נקדישך ונעריצך

108. גולדשמידט, מחזור רומניא, עמ' 129, 135.

109. מחזור ויטרי, עמ' 66, 155, 175, כ"י מחזור ויטרי ניו יורק בהמ"ל 8029, וכן בכ"י פריס 638. ראו: מהד' גולדשמידט, עמ' רצ, סדר מוסף לשבת, בכ"י נ, "כתר יתנו לך", ובכ"י מ ו-ש, נקדישך ונעריצך.

110. סידור רבנו שלמה מגרמיוזא, עמ' קז, קסז, קעז, וכן כ"י אוקספורד 1115, כ"י אוקספורד 1126, כ"י פריס 640, כ"י ניו יורק בהמ"ל 4186.

111. גולדשמידט, מנהג בני רומא, עמ' 158, וכן כ"י פרמא פלטינה 1778; כ"י פרמא פלטינה 854; כ"י הספרייה הבריטית 619.

112. סרמוניטה, יהודי סיציליה, עמ' 165, 177-178.

113. גולדשמידט, מחזור אפ"ם, עמ' 87, 90.

פרק אחד עשר : חליצת התפילין לפני תפילת מוסף של ראש חודש

לעומתם ברוך יאמרו	לעומתם ברוך יאמרו	
ובדברי קדשך		
לדור ודור נמליך לאל		
מוסף שבת	מוסף שבת	מוסף שבת
כתר יתנו לך	כתר יתנו לך	כתר יתנו לך
כבודו		
ממקומו יפן לעמו		
שמע ישראל		